

Gerrit de Stotteraar

BOEKEN VAN HAGAR PEETERS

Genoeg gedicht over de liefde vandaag (1999, gedichten)

Koffers zeelucht (2003, gedichten)

Nachtzwemmen (2005, gedichten)

Loper van licht (2008, gedichten)

Wasdom (2011, gedichten)

Malva (2015, roman)

Hagar Peeters

Gerrit de Stotteraar

Biografie van een boef

2016

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM | ANTWERPEN

Copyright © 2002, 2016 Hagar Peeters
Copyright voorwoord © 2016 Douwe Draaisma
Copyright nawoord © 2016 Peter R. de Vries
De eerste druk verscheen in 2002 bij
Uitgeverij Podium, Amsterdam
Tweede, herziene druk 2016
Omslagontwerp Studio Jan de Boer
Omslagfoto © Nationaal Archief / Collectie Spaarnestad /
Frans van der Werf – *De Telegraaf* (17 oktober 1949),
'Veilig tussen twee rechercheurs in wordt
Gerrit de Stotteraar van het politiebureau Tolsteeg te Utrecht
naar de gevangenis op het Wolvenplein overgebracht'
Foto auteur Koos Breukel
Vormgeving binnenwerk CeevanWee, Amsterdam
Druk Koninklijke Wöhrmann, Zutphen
ISBN 978 90 234 9715 8
NUR 320

debezigebij.nl

Inhoud

Een volmaakte peilstok – *voorwoord door Douwe Draaisma* 7

Een jongen die zich nergens kon handhaven 13

Naar de basisschool voor criminaliteit 32

Gevangen in tijden van humanisering 50

Slechte pers 62

Kruimeldief tijdens de welvaartsgroei 87

‘We kunnen toch geen kinderreisje achter hem
aan sturen!’ 100

Omdat behandeling een grotere straf zou zijn 133

Schoonmaker bij Circus Postma 145

Het onvoltooide streven 164

Gerrit de Stotteraar is dood... –

nawoord door Peter R. de Vries 183

Verantwoording bij deze heruitgave 187

Aantekeningen per pagina 193

Bronnen en literatuur 245

Voorwoord

Een volmaakte peilstok

Vanuit methodologisch oogpunt – en daar hoort een psycholoog bij een gevalsstudie op te letten – heeft Hagar Peeters onwaarschijnlijk veel geluk gehad met Gerrit de Stotteraar. Tussen zijn elfde, toen hij voor het eerst met justitie in aanraking kwam, en zijn laatste veroordeling in 1986 als zesenzestigjarige is hij telkens zichzelf gelijk gebleven. Ruim een halve eeuw lang maakte hij zich schuldig aan inbraken – voor iets anders is hij nooit veroordeeld. Hij kwam eerst op de fiets, later met de auto; bleef aanvankelijk in de buurt, reisde daarna door het hele land; jatte in het begin simpele spullen, later luxegoederen, maar uiteindelijk was het altijd diefstal. Hij ging niet over op overvallen of helling, niet op afpersing of oplichting. Qua criminele loopbaan zat er geen enkele ontwikkeling in, het was hooguit de schaal van de delicten die veranderde, niet de aard ervan.

Ook Gerrits hardnekkige recidive is een verkapte zegen. Justitie was het contact met hem zelden langer dan een paar maanden kwijt. Dankzij zijn status als veelpleger – een term die toen nog niet bestond – vallen in Peeters' geschiedschrijving van de ontwikkelingen in het denken over misdaad en straf geen gaten. Zelfs de vele uitbraken in zijn detentiegeschiedenis waren nooit echt een complicatie. Toen hij in 1962 uit het Pieter Baan Centrum was ontsnapt en onvindbaar bleef voor de in allerijl gealarmeerde opperwachtmeester Wagemaker en zijn speurhond Sies, kon hij toch de volgende ochtend alweer worden aangehouden,

na een tip van een boer die in zijn hooiberg een man aantrof, die zich stotterend op een gestolen damesfiets uit de voeten maakte. Zo ging het telkens: in zijn handicap lag een spoedige arrestatie al besloten. Als hij bij een inbraak werd overlopen en het hazenpad koos, stotterde hij soms snel nog een verontschuldiging. Zelfs de Tweede Wereldoorlog heeft geen hiaat veroorzaakt: vier van de vijf oorlogsjaren zat hij achter de deur.

Maar dit was dus de cadans van zijn leven: inbreken, tegen de lamp lopen, veroordeeld worden, gevangenzitten, uitbreken en weer doorgaan met inbreken. Het is juist dit volslagen gebrek aan variatie dat Gerrit de Stotteraar de ideale peilstok maakt voor wat er om hem heen in die halve eeuw wél veranderde.

De forensische psychiatrie, om maar wat te noemen. Daar zat tussen 1930 en 1980 juist heel véél ontwikkeling in – of althans variatie. Toen Gerrits moeder in 1940 terugblikte op zijn kindertijd omschreef ze hem als ‘druk, wild, alles vlug-vlug, rolt over zijn eigen benen, direct kwaad, maar is het ook zo weer vergeeten’. ADHD dus, zouden we nu concluderen. En we zouden erachteraan denken dat ADHD inderdaad een risicofactor is voor delinquent gedrag. Maar ADHD als psychiatrisch concept bestond toen nog helemaal niet. In de kinderjaren van Gerrit werd hetzelfde gedrag in een heel ander begrippenkader ingepast: hij vertoonde een gebrek aan ‘secundaire functie’, bedachtzaamheid, een diagnose die aan de persoonlijkheidstypologie van de Groningse hoogleraar psychologie Heymans was ontleend. Net als bij de ADHD van nu werd gebrek aan secundaire functie als een predispositie voor criminaliteit gezien: Gerrit gaf te snel toe aan zijn impulsen en stond te weinig stil bij de consequenties.

Wie de psychiatrie wil zien als een etiketteermachine kan terecht bij de zestien rapporten en beoordelingen die door twee, drie generaties experts over De Stotteraar zijn uitgebracht. Als kind kenmerkte hij zich door een te grote ‘vatbaarheid voor gevoelsindrukken’, zijn ‘wilsleven’ was ‘slap, ongeordend en verbrokkeld’ en hij had een ‘minderwaardigheidscomplex’. Ook was hij, op wat latere leeftijd, ‘hedonistisch’ en ontbrak het hem aan

‘elke sociale en suprasociale tendentie’. Nog weer later was hij ‘een infantiele, zich sterk insufficiënt voelende man’. Er werd hem ook wel een ‘psychopathische persoonlijkheid’ toegeschreven. Op zijn reis door de forensische psychiatrie raakte De Stotteraar beplakt met handenvol etiketten, als de bonte verzameling stickers op de koffer van een globetrotter.

Je mag wel zeggen dat de wal het schip keerde. Tijdens de oorlog had een deel van de juridische en psychiatrische elite door internering in Sint-Michielsgestel persoonlijk ervaring opgedaan met een beperking van de bewegingsmogelijkheden. In de opvattingen over detentie en het strafrecht in het algemeen kreeg dit in de jaren vijftig en zestig uitdrukking in een proces van humanisering, met kortere straffen, gespecialiseerde inrichtingen, gemeenschappelijke opsluiting en een zich snel professionaliserende reclassering. Hagar Peeters verbindt deze wending voorbeeldig met de opkomst van de Utrechtse School. Er kwam, in de formulering van Willem Nagel, een ‘criminologie van de ontmoeting’. Onder invloed van existentiële filosofie en fenomenologie werd de positie van de delinquent er een van vrijheid en verantwoordelijkheid, hij was nu een individu dat niet herleid mocht worden tot zijn misdaad alleen.

Het is fascinerend om te lezen hoe deze ontwikkelingen en later ook de theorieën over de effecten van stigmatisering zijn terug te vinden in de bejegening van De Stotteraar. Zijn eindeloze recidive werd nu een ‘deviante carrière’, hij moest worden behandeld in plaats van gestraft, de stereotypering als misdadiger zou een normale maatschappelijke loopbaan verhinderen zodat hij eigenlijk geen dader was maar slachtoffer. Al dat geëtiketteer van ‘de levende mens in zijn wereld’, schreef Pieter Baan, zou een ontmoedigend effect hebben en zo recidive juist in de hand werken.

Maar ook de criminologie van de ontmoeting kwam bij Gerrit de Stotteraar maar van één kant. In 1957, als hij voor de zoveelste keer terechtstaat, is werkelijk iedereen wanhopig. Er zijn allerlei soorten straf geprobeerd: kort en lang, voorwaardelijk en

onvoorwaardelijk. Hij is eenzaam opgesloten geweest en vervroegd vrijgelaten, hij is op water en brood gezet en gegratieerd. De officier en de president weten niet meer wat ze met hem aan moeten, zelfs de reclassering heeft het opgegeven. De enige die de moed erin houdt is De Stotteraar. Als hij maar een eerlijke kans krijgt en vrijgelaten wordt, schrijft hij in zijn brieven aan de rechter, zal het niet meer misgaan. Terugblikkend is vast te stellen dat toen het grootste deel van zijn criminele carrière nog voor hem lag.

Uiteindelijk zou Gerrit de Stotteraar worden ingehaald door de verharding van de misdaad. Delicten waarvoor hij in het begin van zijn loopbaan, in de sobere jaren vijftig, voor jaren achter de tralies kon verdwijnen werden nu geseponeerd 'wegens gering feit'. Celruimte was schaars. In een van haar werkelijk tientallen fraaie doorkijkjes toont Peeters hoe in de jaren tachtig, als vrijwel iedereen zijn geduld begint te verliezen met een beroep op een slechte jeugd en moeilijke maatschappelijke omstandigheden, de delinquent opnieuw een vrij en verantwoordelijk individu wordt, net als in de hoogtijdagen van de Utrechtse School, maar nu met volkomen andere consequenties: hij wordt nu ook persoonlijk afgerekend op zijn daden, met steeds lange straffen. De milde decennia zijn voorbij.

Aan De Stotteraar is deze verharding van het regime voorbijgegaan. De man die zijn leven lang een slechte pers had gehad, werd nu voorgesteld als een inbreker oude stijl, geweldloos, het goede voorbeeld bijna voor al die criminelen die je voor een tientje overhoopstaken. Misschien wel de mooiste observaties noteert Peeters na haar gesprekken met twee oud-gevangenisdirecteuren en met De Stotteraar. Het viel haar op hoezeer hun interieurs op elkaar leken: in de woonkamer een bankstel, fauteuil en televisie, foto's van de kinderen op het dressoir. Hun echtgenotes hielden zich op de achtergrond en kwamen alleen tussenbeide voor thee of het presenteren van de koektrommel. Ouderdom is uiteindelijk *the great equalizer*.

Soms neemt een levensbeschrijving je mee door de afwisse-

ling in dat leven. Bij De Stotteraar is dat niet het geval. Hij heeft van kindsbeen af hetzelfde gedaan: inbreken en stelen. Wat deze casus toch tot een meeslepend boek maakt zijn de wisselingen in zijn identiteit, *zoals door deskundigen waargenomen*. Gerrit begon als een jongeman met een gebrek aan secundaire functie en doorliep vervolgens alle diagnostische categorieën die criminologen, psychologen en psychiaters tussen 1930 en 1980 ontwikkelden. Het ene moment was hij een wilszwakke hedonist of een psychopathische persoonlijkheid en dan weer een slachtoffer van detentieschade of een gestigmatiseerde crimineel. Hagar Peeters heeft met die lange en ook wel wat relativerende optocht van deskundige oordelen over wat deze man dreef een magistrale geschiedenis van een halve eeuw forensische expertise geschreven.

Douwe Draaisma

Een jongen die zich nergens kon handhaven

‘Het hoofd’ deed de deur dicht. Een afgehakt hoofd op de stoep voor een ontmoetingsplek van criminelen in Amsterdam. De vondst in maart 2016 vormde de zoveelste stap in de ‘verharding’ van de criminaliteit in Nederland. Nadat al eerder een vriendin van een topcrimineel voor de ogen van haar kinderen was doodgeschoten, leek hiermee definitief het stadium van ‘Mexicaanse toestanden’ bereikt.

Toch lijkt die verharding de meeste Nederlanders betrekkelijk koud te laten. Vaak gaat het om ‘liquidaties in het criminele circuit’: boeven maken boeven af, nou, pech gehad dan. Gewone Nederlanders voelen zich sinds de eeuwwisseling juist minder bedreigd door criminaliteit en buurtoverlast. Gevoelens van onveiligheid worden niet meer opgeroepen door inbrekers en straatgespuis, maar door terrorisme en andere bedreigingen vanuit het buitenland.

Ook de feitelijke misdaadcijfers zijn al zo’n vijftien jaar aan het dalen. Maar dat had wel een prijs: Nederland verloor de onschuld waarin het zich in de naoorlogse jaren had gekoesterd. De stijging van de misdaadcijfers in de tweede helft van de afgelopen eeuw bracht een verharding teweeg in de aanpak van politie en justitie. Strengere straffen, meer toegang tot DNA-gegevens, koppeling van bestanden met persoonsgegevens, vestigingsverboden voor veroordeelde pedoseksuelen, lik-op-stukjustitie en verhoging van het aantal ‘longstay’-verpleegden in tbs-inrichtin-

gen moesten de criminaliteit terugdringen.

Hiermee kwam een eind aan de unieke positie waarop Nederland zich in de naoorlogse periode liet voorstaan: die van 'gidsland' van een humanitaire benadering op penitentiair gebied. Criminologen in binnen- en buitenland roemden ons uitzonderlijk milde strafklimaat, waarin straffen werden opgelegd die veel lichter waren dan elders. Zowel de paternalistisch-humaan ingestelde strafrechtgeleerden in de jaren vijftig, onder wie de aanhangers van de Utrechtse School, als hun antipaternalistisch en democratisch gezinde opvolgers in de tweede helft van de jaren zestig hechtten grote waarde aan de individuele persoonlijkheid van verdachten en gedetineerden. Naast bestraffing kwamen behandeling en een op verbetering gerichte bejegening op de voorgrond te staan. Zo raakte het humaniseringsproces binnen de Nederlandse strafrechtspleging tussen 1955 en 1975 in een stroomversnelling en kreeg ons land een van de zachttaardigste strafregimes ter wereld.

Het was in deze periode dat een inbreker actief was die bekend zou komen te staan onder zijn bijnaam Gerrit de Stotteraar. Hij is de hoofdpersoon in deze historisch-criminologische casestudy.

Misdaadjournalist Peter R. de Vries dacht dat hij bij een auto-ongeluk in Thailand om het leven was gekomen, maar in de winter van 1997 belde ik bij Gerrit de Stotteraar aan en hij bleek nog springlevend. In de daaropvolgende vier jaar voerde ik zes lange gesprekken met hem. De ene keer stond hij mij vriendelijk te woord, de andere keer weigerde hij me de toegang omdat hij me er plotseling van verdacht dat ik een bandrecorder bij me had. Toch bracht ik het verder dan mijn voorgangers: journalisten wees hij van tevoren linea recta de deur, Willem Duys, Fred Oster en Pier Tania nodigden hem tevergeefs uit voor een tv-interview.

'Aan al die publiciteit heb ik een hekel,' zei hij. 'Ze hebben over mij zoveel praatjes rondgestrooid.' En hij schudde mismoo dig zijn hoofd.

Portret van Gerrit de Stotteraar uit de Volkskrant van 10 oktober 1949
(Nationaal Archief / Collectie Spaarnestad)

De reden dat ik hem wilde spreken, was dat ik mijn doctoraalscriptie over hem schreef. De Stotteraar was in de eerste decennia na de oorlog de bekendste in- en uitbreker van Nederland, wist ik. Tussen 1940 en begin jaren zeventig (met een laatste arrestatie in 1986) werd hij zo'n twintig keer veroordeeld voor meer dan vijftig reeksen inbraken. Vele honderden malen brak hij in en hij werd daarvoor alles bij elkaar tot vijfentwintig jaar

gevangenisstraf veroordeeld, waarvan hij ten minste zestien jaar ook daadwerkelijk in hechtenis doorbracht – inclusief de voorarresten in politiebureaus en huizen van bewaring. Steeds pleegde hij kort na zijn vrijlating opnieuw een inbraak. Hij ontwikkelde zich tot een van de eerste ‘draaideurcriminelen’ en een van de grootste recidivisten uit de Nederlandse rechtsgeschiedenis.

Oudere Nederlanders zullen hem zich nog herinneren onder de bijnaam die zijn spraakgebrek hem opleverde, want dankzij die uitzonderlijk lange reeks in- en uitbraken geldt Gerrit de Stotteraar als een historische figuur. Illustratief hiervoor is dat Pim Vermaat en Cyprian Koscielniak hem in *NRC Handelsblad* van 30 december 1999 in hun rijtje ‘Nederlanders van de eeuw’ opnamen, naast ‘Vadertje Drees’, Domela Nieuwenhuis, Annie M.G. Schmidt, Johan Cruijff en nog zestien andere nationale grootheden. Toch is er – afgezien van zo’n honderd krantenverlagen – nog niets over hem geschreven.

Maar de belangrijkste reden waarom ik in Gerrit de Stotteraar geïnteresseerd was, is dat zijn misdaadcarrière grotendeels samenviel met die twintig jaar waarin het Nederlandse strafregime een van de mildste ter wereld werd. De Stotteraar kan gelden als kroongetuige van die ontwikkeling: hij bracht een groot deel van die periode door in gevangnissen, verspreid over het hele land. Als er tussen 1955 en 1975 inderdaad sprake was van een toenemende mildheid in de behandeling en bestraffing van gedetineerden, dan moet dat ook blijken uit de manier waarop hij in deze periode is bejegend. Zijn eigen mening daarover was overigens glashelder. ‘Nee,’ klonk die resoluut. ‘De gevangenis verbeterde niet. Je werd er eerder slechter van. Dat veranderde ook niet in de tijd dat ik heb gezeten.’

Gerrit de Stotteraar mag dan een prachtige bron zijn, hij is waarschijnlijk niet altijd de betrouwbaarste. Tal van politiefunctionarissen, officieren van justitie, rechters, psychiaters, maatschappelijk werkers, gevangenisbewaarders en reclasseringsambtenaren zijn in zijn ruim vijfendertig jaar tellende misdaadcarrière aan hem voorbijgetrokken. Allemaal wilden ze hem antwoorden

ontlokken waarvan zijn vrijheid afhankelijk was. Uit de antwoorden die Gerrit de Stotteraar mij gaf, sprak steeds de behoefte zich van alle blaam te vrijwaren. Dit keer niet om vrijspraak of strafvermindering te bewerkstelligen, maar ter verdoezeling van feiten die hem in zijn eigen ogen in een kwaad daglicht zouden kunnen plaatsen.

Daarom raadpleegde ik ook de strafdossiers in de archieven van de arrondissementsrechtbank en het hof van justitie in Amsterdam en de rijksarchieven waar de gevangenisdossiers over hem bewaard zijn gebleven. Ik voerde gesprekken met gevangenisdirecteuren die hem in hun huis van bewaring geplaatst zagen, met een logopediste die hem in de gevangenis spraakles gaf, een vroegere buurtbewoonster die hem langs de gevels zag klauteren en de dochter van een moeder met vijf kinderen die vlak na de oorlog al haar voedselbonnen door hem gestolen wist. Samen met Gerrit de Stotteraar ging ik naar het Pieter Baan Centrum om het psychiatrisch rapport in te zien dat daar in 1962 over hem was opgemaakt. Bovendien las ik vijfenzeventig krantenartikelen die tussen 1947 en 1971 over hem zijn verschenen.

‘Over Gerrit de Stotteraar kan een lijvig levensverhaal worden geschreven,’ schreef een journalist van *de Volkskrant* al in 1949 in een van deze krantenverslagen, uit verbazing over het grote aantal ontsnappingen en inbraken dat hij toen al voor zijn rekening had genomen. Mijn boek is waarschijnlijk een heel ander verhaal geworden dan die journalist toen voor ogen stond. In zijn tijd viel Gerrits levensgeschiedenis nog moeilijk anders te beschrijven dan als een tragikomedie in talloze bedrijven: het verhaal van de slapstickheld die via een touw van aan elkaar geknoopte lakens uit zijn celraam glijdt, nadat hij dit geopend heeft met de vijlen die hij in zijn schoenzolen verborg. De mogelijkheid tot een meer afgewogen levensschets ontstond pas vele jaren later, toen de misdaadcarrière van De Stotteraar zich ten volle had ontplooid en met de humanisering een grotere

ontvankelijkheid was gegroeid voor ‘de mens achter de inbreker’.

De verschillende meningen over Gerrits persoonlijkheid die uit het onderzoek naar zijn levensgang naar voren kwamen, zijn moeilijk met elkaar te rijmen. Ze geven een geschakeerd beeld van het complexe personage dat De Stotteraar moet zijn geweest, waarbij het soort waarneming uiteraard sterk gekleurd werd door *the eye of the beholder*.

Was hij, zoals een psychiater veronderstelde, ‘de infantiele, zich sterk insufficiënt voelende man, die, ontwend aan de maatschappij, steeds weer ervaren moest dat hij niet opgewassen bleek tegen de eisen die het dagelijks leven aan hem stelde’? Of had de rechter gelijk die hem omschreef als ‘de gewiekste dief die de armen bestal uit een soort haatgevoel jegens de samenleving’? Misschien was hij de man die voortdurend de draak stak met alle pogingen om hem te helpen, zoals een moedeloze reclasseringsambtenaar opperde. Of was hij de profiteur die zich voordeed als armoedzaaier ‘terwijl hij in grote wagens reed en steungeld kreeg’, zoals veel krantenlezers hem zagen. Beantwoordde hij aan het dieptragische relaas dat zijn spraakleraresen over hem deden, waarin hij naar voren kwam als een zieke man die het goede wilde maar het verkeerde deed, en die zelf het grootste slachtoffer was van zijn onbedwingbare drang om in te breken? Bleek hij eigenlijk de perverse ‘kunstschilder’ Aalbers en de inhalige ‘trompettist’ Henk Visser? Of was Gerrit de Stotteraar diep in zijn hart het meest meneer Lelouse, de directeur van de Belgische Industrie Producten Compagnie, die hij misschien geweest zou zijn als alles anders was gelopen?

De geschiedenis van Gerrit de Stotteraar begint op 20 januari 1920 als hij als Gerrit Blom wordt geboren in een liberaal-katholiek gezin in Amsterdam-West, als oudste van drie kinderen. Zijn ouders runden een levensmiddelenwinkel op de Overtoom. Deze winkel vormt het decor van zijn eerste herinnering. Hij zat als kleine jongen bij zijn grootvader op schoot en wist hem on-

gemerkt zijn gouden zakhorloge te ontputselen, dat hij met een triomfantelijke worp in een ton met palingen deed belanden. Zijn spraakgebrek had zich toen nog niet gemanifesteerd, al keek niemand er later vreemd van op dat zijn spraak was gaan haperen, want ook zijn vader en de vader van zijn moeder stotterden een beetje. Van de ene op de andere dag, toen hij vier jaar geworden was, begon zijn eigen tong hem tegen te werken. Hij vroeg niets meer en bloosde wanneer hij aangesproken werd. Op school werd hij gepest. Bij klassikale beurten sloegen zijn onderwijzers hem over.

Zijn moeder nam hem altijd in bescherming. Zij geloofde dat de verlegenheid van haar zoon er de oorzaak van was 'dat hij niet zoo van zich [kon] afspreken', waardoor hij in de buitenwereld de schuld van alles kreeg. Als kleuter was hij een zorgenkindje, dat zij met melk en room had bijgevoed. Aan de ambtenaar van Hulp voor Onbehuisden die later een rapport opmaakte in verband met een inbraak van Gerrit, vertelde zij dat hij als kind 'erg bleu' was, zeer 'eenkennig en verlegen' en 'erg schaamtelijk'. Ook was hij 'druk, wild, alles vlug-vlug, rolt over zijn eigen beenen, direct kwaad, maar is het ook zoo weer vergeten; vroeger huilde hij om alles, later was hij altijd vroolijk en opgewekt'. Ieder jaar liet ze hem door Jong Nederland 'voor de zenuwen' naar het platteland sturen en ze liet hem spraakles nemen, wat niet hielp.

Zij was te bezig, schreef de ambtenaar van Hulp voor Onbehuisden in 1940 in zijn rapport, maar volgens de psychiaters in de jaren zestig had zij haar zoon verwend en hem te zeer van haar afhankelijk gemaakt. Van deze psychiaters is ook de mening afkomstig dat Gerrits moeder voortkwam uit een 'ongunstig milieu', waarin meerdere familieleden gevangenisstraffen hadden ondergaan en men 'veel in cafés' vertoefde. Toch bleek volgens de ambtenaar van Hulp voor Onbehuisden uit niets dat zij geen goede moeder was. 'Mijn moeder was strikt eerlijk,' zegt Gerrit tegen mij. 'Mijn vader ook. Van die heb ik het niet. Maar ja, de straat.'

De Borgerstraat rond 1910

(Historisch-Topografische Atlas / Gemeentearchief Amsterdam)

De Stotteraar groeide op in de Borgerstraat in Amsterdam-West; tot 1931 samen met zijn vader, moeder en twee zusjes op nummer 48 tweehoog, daarna met zijn moeder, zijn stiefvader, zijn zusjes en zijn halfbroer op nummer 91 driehoog. Volksschrijver Jan Mens woonde in zijn jeugd in dezelfde buurt en beschrijft in zijn semiautobiografische romans de statusverschillen tussen aangrenzende straten die in de ogen van de buitenstaander allemaal even troosteloos waren. De Borgerstraat gold in de roman *Marleen* als ‘een onnette straat, waar het gewone volk een onderkomen vond’. De even verderop gelegen deftiger Kanaalstraat heette in de volksmond ‘de kale-neten-straat’. In *Koen* was de Borgerstraat erg min. ‘Ze hebben niet eens een sluitende buitendeur.’

Zijn vroegere buurvrouw, Annie Zegger-Spinner, stuurde mij de volgende brief met daarin ‘een van de verhalen die ik mij herinner en opgeschreven heb over de Borgerstraat waar ik gewoond heb van 1928 tot 1931. Mijn broertje was toen negen jaar’:

Het was 1931. We woonden in de Borgerstraat bij de Ten Katemarkt en Gerrit woonde naast ons en was het vriendje van mijn broertje, hij stotterde toen al heel erg. Het was een uitgekookt kereltje. Mijn broertje had voor zijn verjaardag een brandweerauto gekregen, daar speelde hij mee op straat. Later kwam hij thuis met een oud bootje. 'Dat heb ik geruild met Gerrit, die zegt hier heb je veel meer aan, die kan je in de Bilderdijkkade laten varen.' Maar mijn moeder zei: 'Je mag helemaal niet naar het water want dan verdrink je.' Zwemmen kon vroeger niemand.

Met Koninginnedag als Wilhelmina jarig was mocht iedereen muziek maken en geld ophalen. We kregen oranje strikken in ons haar. Mijn broertje met Gerrit en nog een jongetje waren druk in de weer, ze timmerden op stokken met rinkelende dingen en daar wilden ze dan bij zingen, ze zouden vast veel geld ophalen. Met Koninginnedag gingen ze al vroeg op pad maar na uren kwam mijn broertje huilend en schor thuis. Van het geld dat ze opgehaald hadden wilden ze taartjes kopen en dan samen opeten, maar helaas, ze hadden maar geld voor twee taartjes, die gingen ze dan verdelen bij Gerrit in de trap. Maar toen de twee jongetjes bij Gerrit de trap in gingen gaven ze mijn broertje een zet en sloegen de deur voor zijn neus dicht. 'Ik heb men eigen de pest gezongen,' zei hij. Mijn moeder heeft Gerrit en de andere jongen nog wel flink uitgescholden want dat kon ze, en mijn broertje werd verboden nog ooit met ze te spelen.

Het als onschuldig aanmerken van zijn streken veranderde toen Gerrit elf jaar geworden was. Zijn ouders, die in de eerste jaren een goed huwelijk hadden, kregen voortdurend ruzie en gingen scheiden. Mevrouw Zegger-Spinner vervolgt haar brief:

Gerrits vader was een hele stugge Groninger en zijn moeder was boenster. Ze was altijd aan het werk. Trappen boenen, balkonnetjes zepen en vooral veel wassen. Ze zag er heel mooi uit. Mijn moeder dacht dat haar man wel veel verdiende. Ze droeg pompadouren schorten en ze liet elke week haar haar onduleren bij de

kapper. Daar had niemand geld voor in de Borgerstraat.

Ik kwam een keer uit school en zag meteen dat er wat te doen was. Alle vrouwen stonden in ploegjes op straat en de dikke buurvrouw die boven Gerrit woonde, stond daar huilend tussenin, met haar dochttertje Nellie van drie in haar hand. Ik ging gauw naar boven, aan mijn moeder vragen wat er was. Nu, het was me 'n sensatie in de straat, want de moeder van Gerrit was ervandoor met de dikke buurvrouw haar man. Ze had Gerrit en alle meubelen meegenomen. Iedereen had vreselijk medelijden met de buurvrouw. 'Och, och, die stakker,' riepen ze want ze was heel aardig en dat dochttertje was een schatje met zwarte krullen. Gerrits vader wist nog van niets. Die was nog op z'n werk. En alle mannen kwamen zo langzaam thuis en bleven ook op straat staan praten.

En toen kwam de vader van Gerrit in de verte aanlopen. De hele stoep liep op hem toe en iedereen schreeuwde door elkaar. Hij wilde eigenlijk meteen op de trein naar Groningen stappen toen hij het verhaal hoorde, maar dan kende hij de mensen uit de Borgerstraat nog niet. Ze waren natuurlijk achter zijn vrouw aan gegaan en wisten precies waar ze nu woonde: in de Kinkerstraat, vlak bij de Jan-Pieter Heijestraat. Ze huurden twee handkarren en gingen in drommen naar de Kinkerstraat. Daar zat ze net te eten met Gerrit en haar nieuwe man. Alle spullen werden teruggepakt, geen stoel bleef achter en ze verdwenen weer joelend naar de Borgerstraat waar de meubels naar boven twee hoog werden gedragen en weer bij Gerrits vader werden neergezet. Een week later vertrok hij met zijn meubelen.

Tijdens de echtscheidingsprocedure werden Gerrit en zijn twee zusjes ondergebracht in een kindertehuis in Beverwijk. De directrice van dit tehuis noemde hem 'moeilijk en vreemd' en zei dat het goed zou zijn 'als er nog eens nader op hem gelet werd'. Bij wijze van kwajongensstreek haalde hij na zijn terugkeer uit het tehuis bij een kruidenier lege kratten weg en leverde die weer in tegen statiegeld.

Door de economische crisis was de criminaliteit sterk toegenomen, waardoor de overheid nauwlettend toezag op de bestrijding ervan. 'Onmaatschappelijke gezinnen' werden scherp in de gaten gehouden, ongehoorzame kinderen werden bij de minste aanleiding preventief uit huis geplaatst. In het Amsterdamse Observatiehuis bij Hulp voor Onbehuisden werd bekeken of zij elders heropgevoed moesten worden.

De kinderrechter besloot dat Gerrit op grond van de wisseltruc met het statiegeld onder toezicht gesteld moest worden. Drie gezinsvoogden kwamen vanaf dat moment regelmatig naar hem informeren. Gerrit en zijn zusjes woonden toen bij hun moeder, die als werkster twintig tot dertig gulden per week verdiende. Een fors bedrag, als men beseft dat het weekloon van een geschoolde arbeider rond de crisisjaren zo'n dertig gulden bedroeg en een werkloze ongeveer achttien gulden steun kon ontvangen.

Gerrits vader was na de echtscheiding weer bij zijn ouders aan de Oostzanerdijk ingetrokken, maar bleef geïnteresseerd in zijn kinderen, die hem dan ook regelmatig bleven bezoeken. In 1932 hertrouwde Gerrits moeder met de werkloze metselaar die tot dan toe hun bovenbuurman was geweest.

Met zijn stiefvader kon De Stotteraar het niet goed vinden. Volgens de ambtenaar van Hulp voor Onbehuisden had deze 'ook al geen gunstige reputatie'. Hij zou zijn vorige vriendin en haar kinderen mishandeld hebben. Zijn stiefzoon kon hij nauwelijks verdragen. Als gevolg van deze moeilijkheden kon Gerrits moeder haar zoon niet langer thuis houden. Hij oefende volgens de ambtenaar een ongunstige invloed uit op de verhouding tussen zijn zusjes en hun stiefvader.

Hobby's had Gerrit weinig. Hij kon zich slecht vermaken en was snel afgeleid. Alleen films interesseerden hem. Hij spaarde kaarten van filmsterren, waarvan hij er wel driehonderd bezat.

Op zijn vijftiende verliet hij de lagere school nadat hij die had afgerond. Hij werkte korte tijd als fietsjongen bij een drukkerij, en volgde een cursus elektrotechniek bij het Centraal Comité

voor Werkloozen. Steeds haakte hij na korte tijd af. Hij voelde zich ellendig en wilde 'liever alles doen, als hij maar weg kan komen', concludeerde dokter Tibout, die op dat moment een onderzoek naar Gerrit verrichtte bij een van de Medisch Opvoedkundige Bureaus die in deze tijd werden opgericht om jeugdcriminaliteit te voorkomen. Ook werd hij volgens Tibout 'beheerscht door een abnormaal sterke emotionaliteit'. Hij was erg geremd en verward, en raakte snel in paniek. Zelfs op een gunstig moment was zijn concentratie onvoldoende. Volgens haar werd zijn spraakgebrek 'door psychischen factoren beheerscht' en zou een hypnosetherapie 'goed voor den knaap zijn'.

Omdat de werklozencursus bij hem geen zoden aan de dijk zette, plaatste de Gemeentelijke Nazorg Gerrit tot twee keer toe bij de 'werkverschaffing voor onvolwaardigen', maar hij kon zich in de woorden van de gemeenteambtenaren 'ook hier niet handhaven'. Daarna werd hem een werkplek bezorgd bij cafetaria Popularis. Al na een paar dagen hield hij het er voor gezien. Op zijn zeventiende stal hij een paar tijdschriften uit een boekwinkel. Volgens zijn gezinsvoogden was 'toen al van alles met den jongen geprobeerd' en hadden 'alle pogingen om den jongen te helpen gefaald'. Zij hadden zich veel moeite voor hem getroost maar wisten zich 'met het geval geen raad'. Daarom werd hij op 14 januari 1938 bij vonnis van de Amsterdamse kinderrechter voorwaardelijk ter beschikking van de regering gesteld, waarvan een halfjaar later de tenuitvoerlegging werd gelast.

'Ik zou niet weten,' motiveerde de ambtenaar voor de kindrewetten zijn beslissing, 'hoe deze jongen zich ergens zou kunnen handhaven. Hij zal nimmer in eigen onderhoud kunnen voorzien en een internaat voor onvolwaardigen is zijn enige beveliging.'